

POLACY O POMOCY ROZWOJOWEJ

**Wyniki badania przeprowadzonego przez TNS OBOP
dla Departamentu Współpracy Rozwojowej Ministerstwa Spraw
Zagranicznych w grudniu 2006 r.**

Spis treści

Streszczenie wyników badania.....	3
Informacje o badaniu	4
Omówienie wyników badania	4
1. Przekonanie o potrzebie udzielania pomocy przez Polskę.....	4
2. Informacje o pomocy Polski dla innych krajów. Źródła i treść informacji	7
3. Świadomość problemów rozwoju międzynarodowego	8
4. Dziedziny, sposoby i kierunki pomocy	10
5. Wielkość polskiej pomocy.....	13
6. Działania pomocowe w zakresie demokratyzacji.....	15
Wnioski i propozycje działań	17
Załącznik 1. Kwestionariusz.....	19

Streszczenie wyników badania

Zdaniem 75% Polaków Polska powinna wspomagać rozwój krajów słabiej rozwiniętych. Przekonanie to jest powszechne we wszystkich grupach społeczno-demograficznych.

W ciągu dwóch lat poparcie dla udzielania pomocy przez Polskę wzrosło o 12 punktów procentowych. Coraz mniej osób deklaruje negatywny stosunek do zaangażowania Polski w pomoc rozwojową.

Najczęściej wskazywanymi powodami, dla których Polska powinna angażować się we współpracę rozwojową są moralny obowiązek pomagania biedniejszym krajom i potrzeba rewanżu za pomoc uzyskaną w przeszłości przez Polskę.

Wśród osób niechętnych zaangażowaniu Polski w pomoc dla krajów słabiej rozwiniętych dominuje przekonanie, że naszym priorytetem powinno być rozwiązanie własnych problemów i że Polska nie jest na tyle zamożna, by pomagać innym krajom. Jednocześnie argument o niewystarczającej zamożności naszego kraju z roku na rok traci wśród opinii publicznej na sile.

Zapytani o liczbę państw – spośród wszystkich 200 państw na świecie – biedniejszych i gorzej rozwiniętych od Polski, Polacy średnio wskazują 76 (podczas gdy Polska zajmuje miejsce w czwartej dziesiątce w rankingu wskaźnika rozwoju społecznego HDI i w piątej – w rankingu dochodu narodowego per capita).

22% Polaków deklaruje, że słyszało o Milenijnych Celach Rozwoju.

W opinii Polaków największymi wyzwaniem na drodze rozwoju krajów słabiej rozwiniętych są choroby zakaźne, w tym HIV/AIDS, konflikty zbrojne i inne konflikty wewnętrzne oraz brak dostępu do wody pitnej.

Dziedzinami wskazywanymi najczęściej jako te, w których Polska ma najwięcej do zaoferowania krajom biedniejszym są edukacja i służba zdrowia.

Do preferowanych sposobów wspierania przez Polskę rozwoju krajów biedniejszych należą: umożliwianie studentom z tych krajów studiowania w Polsce, wysyłanie wolontariuszy, inwestycje polskich firm, a także większe otwarcie polskiego rynku na produkty z krajów rozwijających się.

Zdaniem Polaków, Polska powinna przede wszystkim pomagać krajom Afryki, a w następnej kolejności naszym wschodnim sąsiadom: Ukrainie i Białorusi.

Większość Polaków uważa, że polska pomoc powinna być przekazywana głównie za pośrednictwem wyspecjalizowanych organizacji międzynarodowych i polskich organizacji pozarządowych.

Za najlepsze sposoby promowania przez Polskę demokracji w krajach, w których istnieją niedemokratyczne rządy Polacy uważają wymianę młodzieży i wspieranie niezależnego radia i telewizji, które nadawałyby spoza granic niedemokratycznych krajów. Respondenci wskazują także na celowość poruszania przez Polskę kwestii promowania demokracji na forum organizacji międzynarodowych.

Trzy czwarte Polaków zgadza się, aby z ich podatków polski rząd przeznaczał środki na pomoc rozwojową dla biedniejszych krajów. 55% Polaków godzi się, aby kwota ta wynosiła 3 złote lub więcej miesięcznie.

Informacje o badaniu

Badanie opinii publicznej nt. pomocy rozwojowej zostało przeprowadzone przez TNS OBOP w dniach 7-11 grudnia 2006 r. na zlecenie Departamentu Współpracy Rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej losowej próbie mieszkańców Polski¹ metodą bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego w domach respondentów.

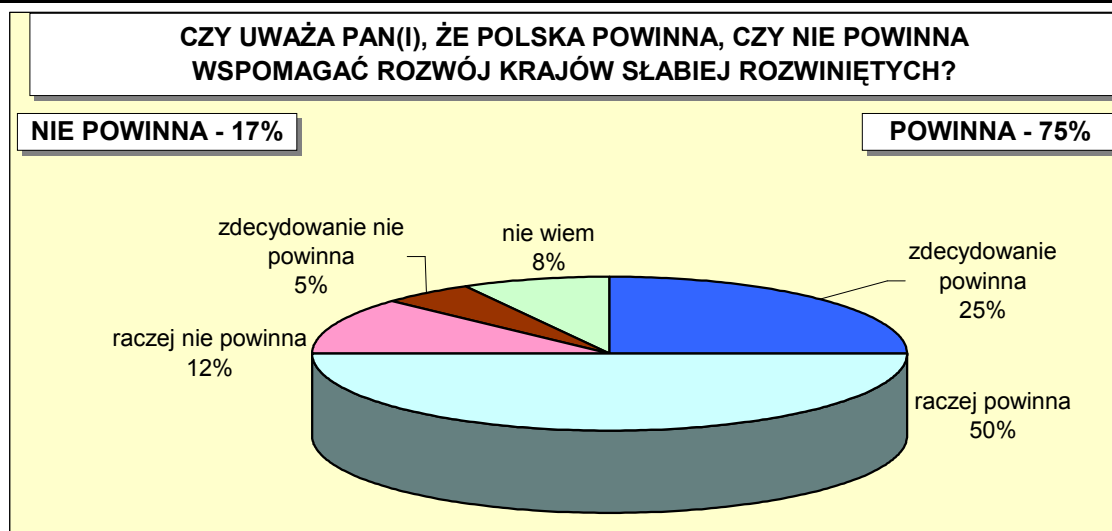
Badanie dotyczące pomocy rozwojowej zostało zrealizowane przez TNS OBOP po raz trzeci. Pierwsza edycja miała miejsce w roku 2004,² a druga – 2005.³ Wśród pytań zadanych respondentom w roku 2006 znalazły się pytania: i) identyczne do postawionych w roku 2004 i 2005, ii) nieznacznie zmodyfikowane w stosunku do pytań z lat poprzednich oraz iii) nowe, wcześniej nie poruszane. Niniejszy raport zawiera odniesienia do wyników uzyskanych w poprzednich edycjach badania.

Omówienie wyników badania

1. Przekonanie o potrzebie udzielania pomocy przez Polskę

Trzy czwarte Polaków uważa, że Polska powinna wspomagać rozwój krajów słabiej rozwiniętych (przy czym co czwarty wyraża tutaj zdecydowaną opinię). Przeciwnego zdania jest zaledwie co szósty badany.

WIELE PAŃSTW ORAZ ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH WSPOMAGA ROZWÓJ KRAJÓW MNIEJ ROZWIŃTYCH. POMAGA IM FINANSOWO I MATERIALNIE ORAZ WYSYŁA SPECJALISTÓW. CELEM TEJ POMOCY JEST WSPARCIE WZROSTU GOSPODARCZEGO I ZMNIĘSZENIE UBÓSTWA, WSPARCIE REFORM DEMOKRATYCZNYCH, RZĄDÓW PRAWA I SAMORZĄDNOŚCI, ZAPOBIEGANIE KONFLIKTOM WEWNĘTRZNYM I WZROST BEZPIECZEŃSTWA W ŚWIECIE. POMOC ROZWOJOWA NIE JEST POMOCĄ HUMANITARNĄ ŚWIADCZONĄ DORAŹNIE W PRZYPADKU KATASTROF HUMANITARNYCH, KLĘSK ŻYWIŁOWYCH, KONFLIKTÓW MILITARNYCH, ITP. LECZ MA WSPIERAĆ TRWALE ROZWÓJ UBOGICH KRAJÓW.

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom.

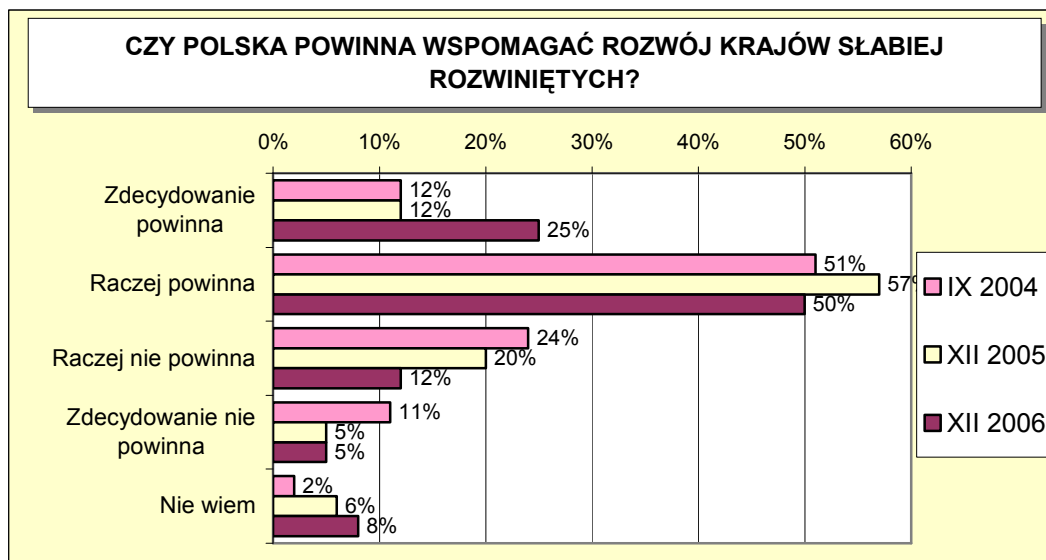
¹ Ogólnopolska losowa reprezentatywna 1005-osobowa mieszkańców Polski w wieku 15 i więcej lat. Błąd statystyczny +/- 3%.

² W dniach 2-5 września 2004 r. na zlecenie Ambasady Kanady w Polsce.

³ W dniach 1-5 grudnia 2005 r. na zlecenie Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) w Polsce.

Przekonanie, że Polska powinna wspomagać rozwój krajów słabiej rozwiniętych jest powszechne we wszystkich grupach społeczno-demograficznych.

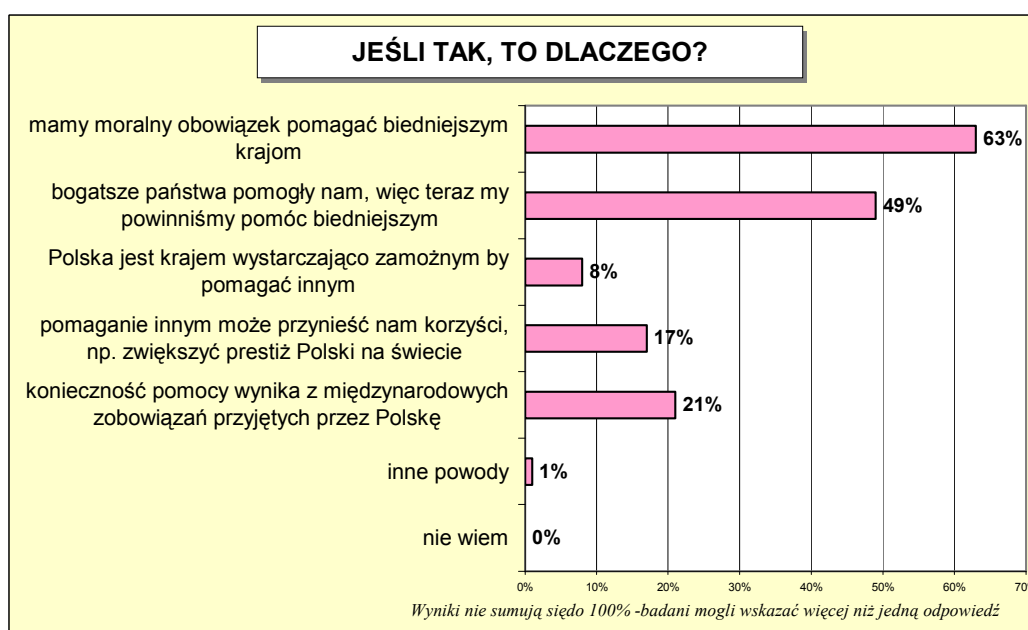
Wzrasta liczba zwolenników pomocy, a negatywny stosunek do niej deklaruje coraz mniej osób. W ciągu dwóch lat odsetek osób opowiadających się za zaangażowaniem Polski w pomoc dla krajów biedniejszych wzrósł o 12 punktów procentowych (z 63% do 75%). Jednocześnie między 2004 r. a 2006 r. liczba przeciwników świadczenia pomocy przez Polskę zmniejszyła się o połowę (z 35% do 17%).

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom.

Istotną zmianą jest także zwiększenie się odsetka osób wyrażających zdecydowane poparcie dla pomocy Polsce (z 12% do 25%) oraz zmniejszenie się odsetka osób zdecydowanie jej przeciwnych.

Zwolennicy pomocy jako najczęstszy argument za nią przemawiający podają moralny obowiązek pomagania biedniejszym krajom (63%). Połowa badanych swoje przekonanie motywowała faktem, że kiedyś bogatsze państwa pomogły Polsce, więc teraz my powinniśmy pomóc społeczeństwom biedniejszym.

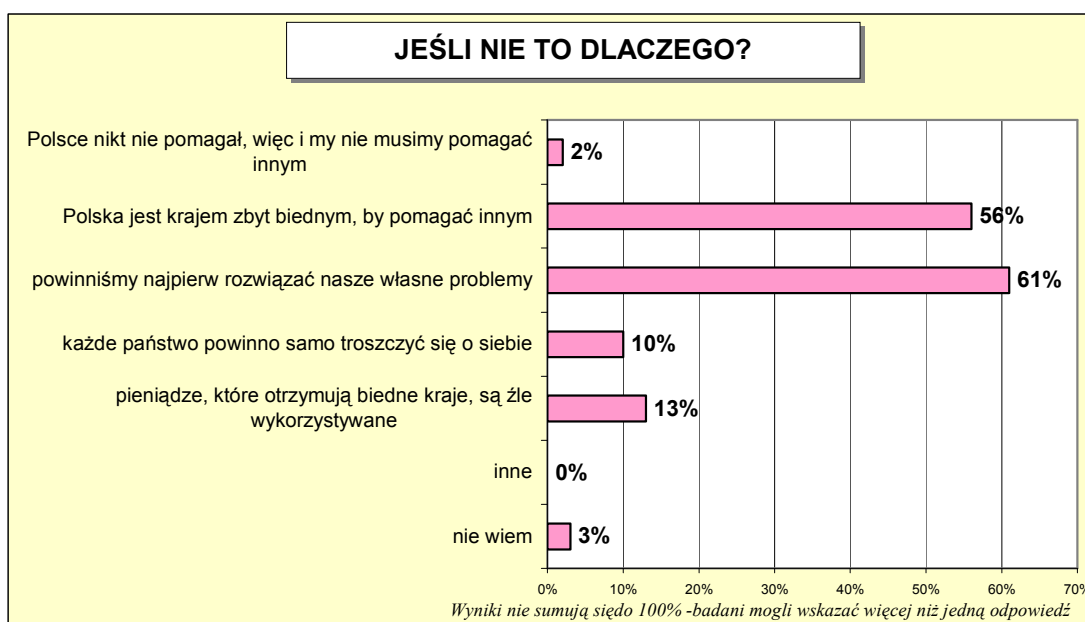
N=753

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom

O moralnym obowiązku pomocy badani mówią tym częściej, im wyższe jest ich wykształcenie; częściej pojawia się ta opinia także u mieszkańców większych miast.⁴ Z kolei o potrzebie rewanżu wobec słabszych za pomoc otrzymaną kiedyś przez Polskę od państw bogatszych najczęściej przekonują mieszkańcy najmniejszych ośrodków i ludzie z wykształceniem podstawowym. Im gorsza sytuacja materialna, tym argument ten przywoływany jest częściej.

Wśród argumentów, na które powołują się osoby przekonane o powinnościach Polski wobec krajów słabiej rozwiniętych częściej niż dwa lata wcześniej pojawia się moralny obowiązek pomagania biedniejszym (wzrost o 8 punktów proc.) i odwzajemnienie otrzymanej pomocy (wzrost o 16 pkt proc.). Wzrósł odsetek osób przekonanych, że Polska jest wystarczająco zamożna, aby pomagać innym (o 4 pkt proc.) i spadł odsetek osób powołujących się na korzyści, jakie mogłoby nam przynieść udzielanie pomocy innym (o 10 pkt proc.).

Osoby przeciwnie zaangażowaniu Polski w pomoc dla krajów słabiej rozwiniętych, najczęściej tłumaczyły, że w pierwszej kolejności – nim zaczniemy pomagać innym – powinniśmy sami rozwiązać nasze własne problemy (61%). Połowa osób niechętnych pomocy argumentowała to tym, że Polska jest zbyt biedna, aby pomagać innym (56%).

N=170

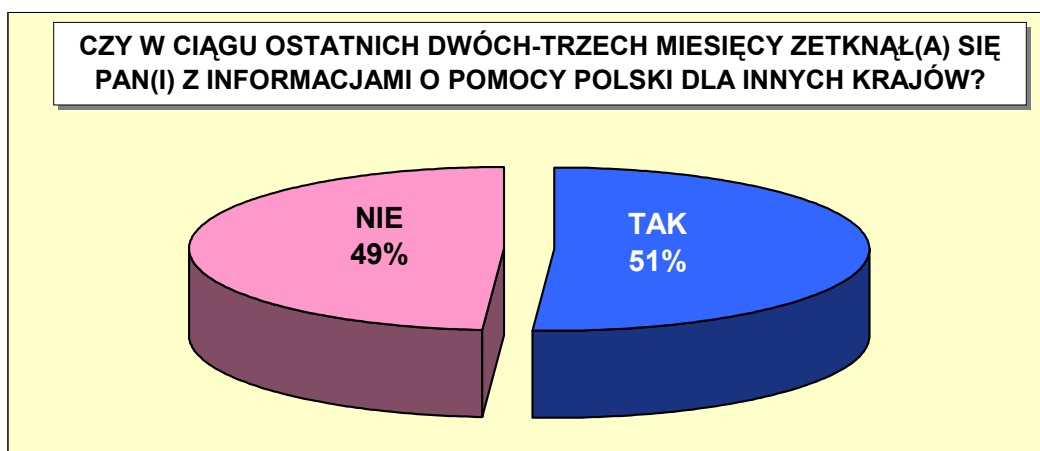
Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom

Wśród osób niechętnych świadczeniu przez Polskę pomocy innym krajom w stosunku do roku 2004 zmalała liczba osób postrzegających Polskę jako kraj zbyt biedny, aby mógł udzielać pomocy (z 72% do 56%). Nasiliło się przekonanie o złym wykorzystywaniu pomocy przez kraje, które ją otrzymują (z 4% do 13%) i o potrzebie rozwiązania naszych własnych problemów przed przystąpieniem do pomagania innym (wzrost o 11 pkt proc.).

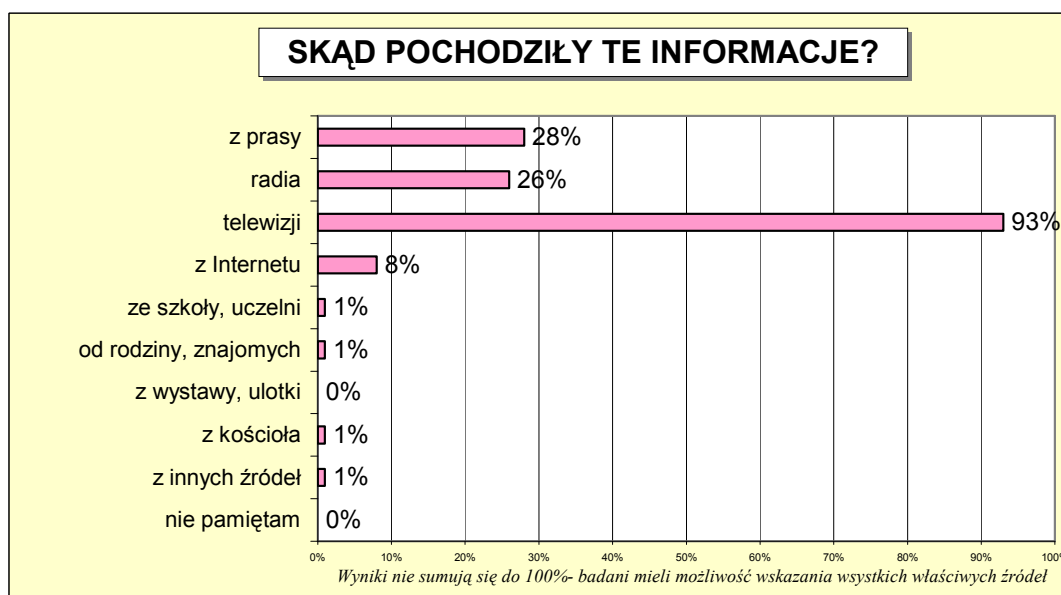
⁴ 74% osób z wykształceniem wyższym i 73% mieszkańców największych miast; wśród osób z wykształceniem podstawowym – 57%, a wśród mieszkańców najmniejszych miast – 48%, a wsi – 59%.

2. Informacje o pomocy Polski dla innych krajów. Źródła i treść informacji

Co drugi badany twierdzi, że w ciągu ostatnich dwóch – trzech miesięcy poprzedzających badanie zetknął się z informacjami o pomocy Polski dla innych krajów.

Głównym źródłem informacji o pomocy Polski dla innych krajów – podawanym przez osoby, które o niej słyszały – była telewizja (wskazywana przez ponad 90% spośród poinformowanych). Na drugim miejscu znajdują się prasa i radio – wymieniane przez ponad jedną czwartą badanych. Trzecim najbardziej popularnym źródłem informacji jest Internet (8%). Pozostałe źródła mają zdecydowanie mniejsze znaczenie – szkoła, rodzina i znajomi, wystawy i ulotki wymieniane były sporadycznie. Spośród spontanicznie przywoływanych innych źródeł, wyodrębniono źródła kościelne – w sumie wymieniała je co setna osoba.⁵

N=507

Wyniki wśród osób, które w ciągu ostatnich 2-3 zetknęły się z informacjami o pomocy Polski dla innych krajów

⁵ W kategorii „inne” znalazły się ponadto „reklamy” (nie sprecyzowano o jaki nośnik chodzi) oraz „indywidualne spotkania” (nie sprecyzowano z kim się odbywały i jaki miały charakter – formalny, zawodowy czy inny).

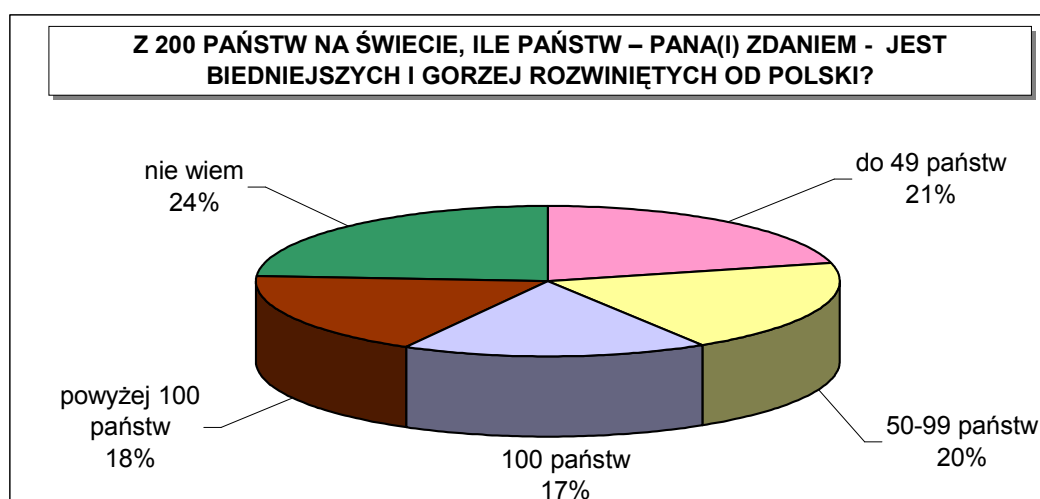
Osoby, które zetknęły się z informacjami o pomocy Polski dla innych krajów zapytano też o ich treść. Na podstawie wypowiedzi badanych można stwierdzić, że – jeśli chodzi o rodzaje pomocy – najczęściej mówiono o pomocy humanitarnej dla osób potrzebujących, ubogich, cierpiących, zwalczaniu ubóstwa (26%) oraz o pomocy żywnościowej dla głodujących (23%), a także o pomocy medycznej (17%). Najczęściej podawanymi przyczynami pomocy niesionej przez Polskę były kataklizmy i klęski żywiołowe (19%). Najczęściej wskazywanym miejscem niesienia pomocy były kraje Afryki (15%), Azji (12%) oraz kraje byłego ZSRR (11%). Wśród organizatorów pomocy najczęściej wymieniano Polską Akcję Humanitarną (7%) oraz pomoc instytucji i organizacji kościelnych, w tym CARITAS (6%). Warto zaznaczyć, że pomoc wojskowa, w tym misje pokojowe (7%; wymieniana przede wszystkim w kontekście pomocy Irakowi – również 7% wskazań) podawana była równie często jak pomoc rzeczowa (8%, przy czym dodatkowo 4% wypowiedzi wskazywało konkretnie na zbiórki odzieży, ubrań, butów, namiotów itp.).

3. Świadomość problemów rozwoju międzynarodowego

3.1. Kraje biedniejsze i gorzej rozwinięte niż Polska

W odpowiedziach na pytanie o liczbę państw – spośród wszystkich państw na świecie – biedniejszych i gorzej rozwiniętych od Polski respondenci średnio wskazali 76. Dwie piąte badanych uważa, że mniej niż połowa krajów na świecie jest gorzej rozwinięta od Polski. Niespełna co piąty badany (18%) sądzi, że krajów biedniejszych od Polski jest więcej niż połowa. Niemal tyle samo osób (17%) uznało, że połowa krajów świata znajduje się w sytuacji gorszej niż Polska.⁶ Co czwarty badany nie potrafił określić liczby krajów biedniejszych i gorzej rozwiniętych niż Polska.

Warto zaznaczyć, że w rankingu wskaźnika rozwoju społecznego (Human Development Index – HDI), publikowanym corocznie przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Polska znajduje się na 37. miejscu. W rankingu dochodu narodowego per capita Polska zajmuje miejsce w piątej dziesiątce.

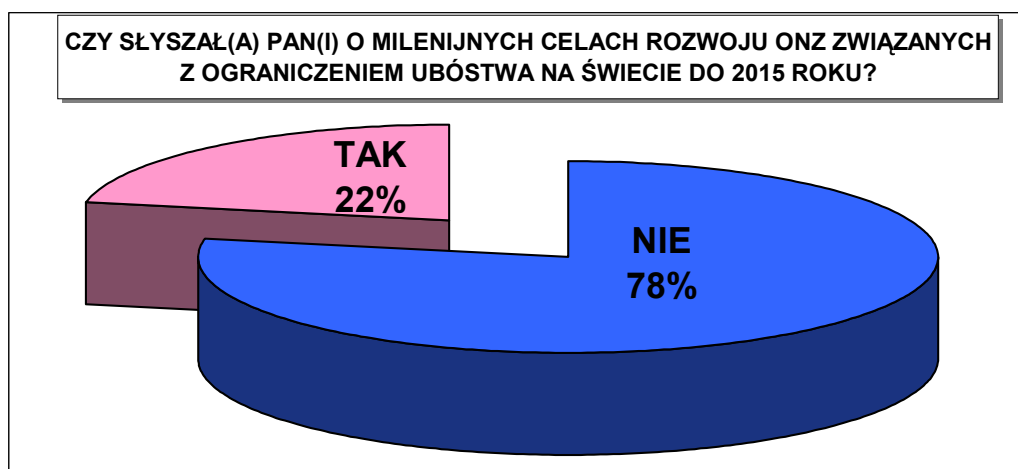

Nie nastąpiła istotna zmiana w postrzeganiu pozycji rozwojowej Polski na tle innych państw w stosunku do zdiagnozowanego w badaniach z lat poprzednich.

⁶ Pytanie miało charakter otwarty. Respondenci sami podawali liczbę krajów ocenianych jako będące w gorszej sytuacji od Polski, a uzyskane odpowiedzi zostały pogrupowane oraz wyliczono z nich średnią.

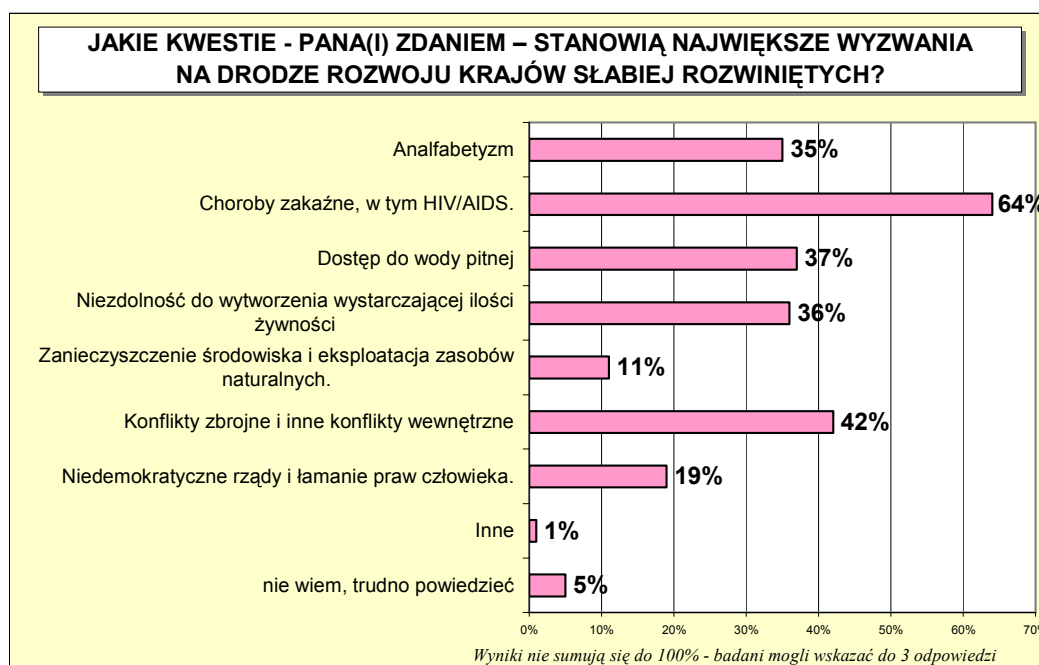
3.2. Milenijne Cele Rozwoju

O Milenijnych Celach Rozwoju słyssała nieco ponad jedna piąta Polaków; nie słyssało o nich trzy czwarte polskiego społeczeństwa. Wyniki te nie różnią się znacząco od uzyskanych we wcześniejszej edycji badania.

3.3. Największe wyzwania na drodze rozwoju krajów słabiej rozwiniętych

Najpoważniejsze dostrzegane przez Polaków problemy stojące na drodze krajów słabiej rozwiniętych, to przede wszystkim choroby zakaźne, w tym HIV/AIDS – na problem ten wskazało niemal dwie trzecie badanych. Drugą najczęściej podawaną przeszkodę stanowią konflikty zbrojne i inne konflikty wewnętrzne (42%). Na trzecim miejscu respondenci wymieniali: dostęp do wody pitnej (37%), niezdolność do wytworzenia wystarczającej ilości żywności (36%) oraz analfabetyzm (35%).

Odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” nie była odczytywana respondentom

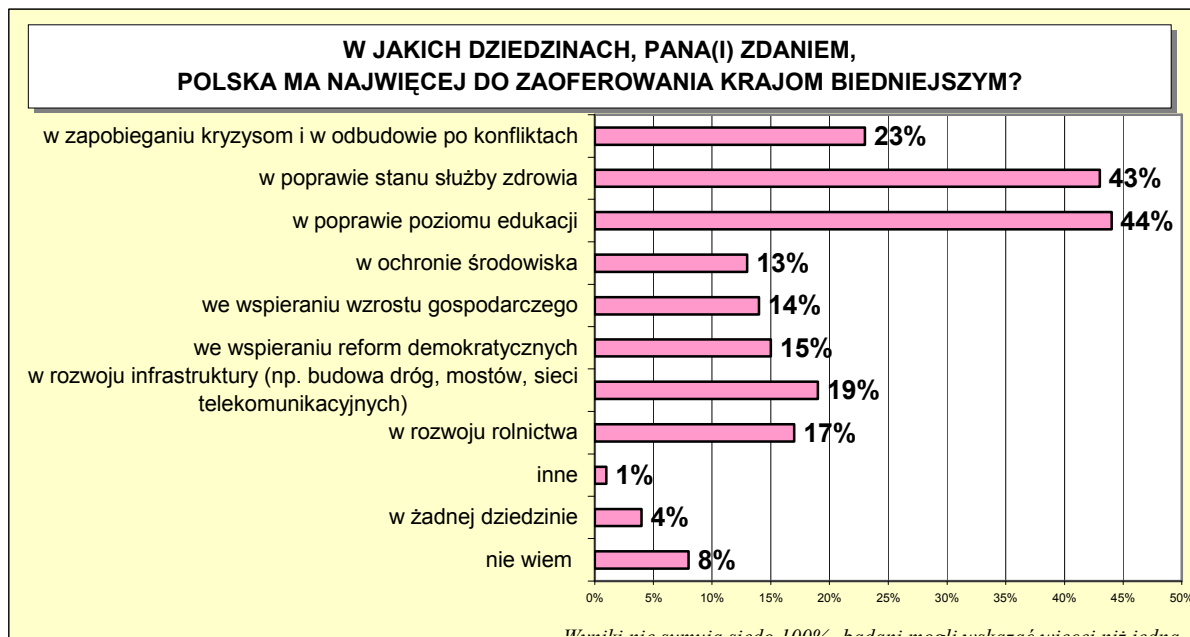
Wyniki te pokazują, że problemy obejmujące zagrożenie życia (choroby, konflikty zbrojne, dostęp do wody pitnej i żywności) oraz edukacja (analfabetyzm) są przez Polaków postrzegane jako bardziej istotne dla rozwoju niż zagrożenia wynikające z ustroju

politycznego (niedemokratyczne reżimy, łamanie praw człowieka) czy niszczenia środowiska naturalnego.

4. Dziedziny, sposoby i kierunki pomocy

4.1. Co Polska może zaoferować

Zdaniem Polaków Polska ma najwięcej do zaoferowania biedniejszym krajom w takich dziedzinach jak służba zdrowia i edukacja (wymieniane przez 43-44% badanych) oraz zapobieganie kryzysom i odbudowa po konfliktach (23%).

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom.

W porównaniu z wynikami sprzed dwóch lat Polacy częściej wskazują na takie potencjalne dziedziny współpracy jak edukacja (wzrost o 10 pkt proc.), rozwój infrastruktury (o 6 pkt proc.), wspieranie reform demokratycznych (o 7 pkt proc.) oraz ochrona środowiska (o 7 pkt proc.). Ponad trzykrotnie (o 10 pkt proc.) spadła liczba osób przekonanych, że nie ma dziedzin, w których Polska miałaby coś do zaoferowania krajom biedniejszym.⁷

4.2. Sposoby i kanały pomocy

Najczęściej wymienianym przez Polaków sposobem wspierania rozwoju krajów biedniejszych jest umożliwienie studentom z tych krajów studiowanie w Polsce (40%). Jedna trzecia respondentów uważa, że wsparcie powinno polegać na wysyłaniu wolontariuszy do tych krajów. Jedna czwarta Polaków wskazywała na rozwiązania o charakterze rynkowym, tj. inwestycje polskich firm w krajach rozwijających się (27%) i otwieranie polskiego rynku na produkty z tych krajów (25%). Pomoc finansowa przekazywana rządowi krajów rozwijających się i pomoc techniczna (szkolenia prowadzone przez polskich ekspertów) były podawane

⁷ W roku 2004 r. pytanie było nieco inaczej sformułowane i brzmiało: „W jakich dziedzinach, Pana(i) zdaniem, Polska powinna pomagać w rozwoju krajom biedniejszym?”. Zmiana ta mogła mieć wpływ na uzyskane wyniki.

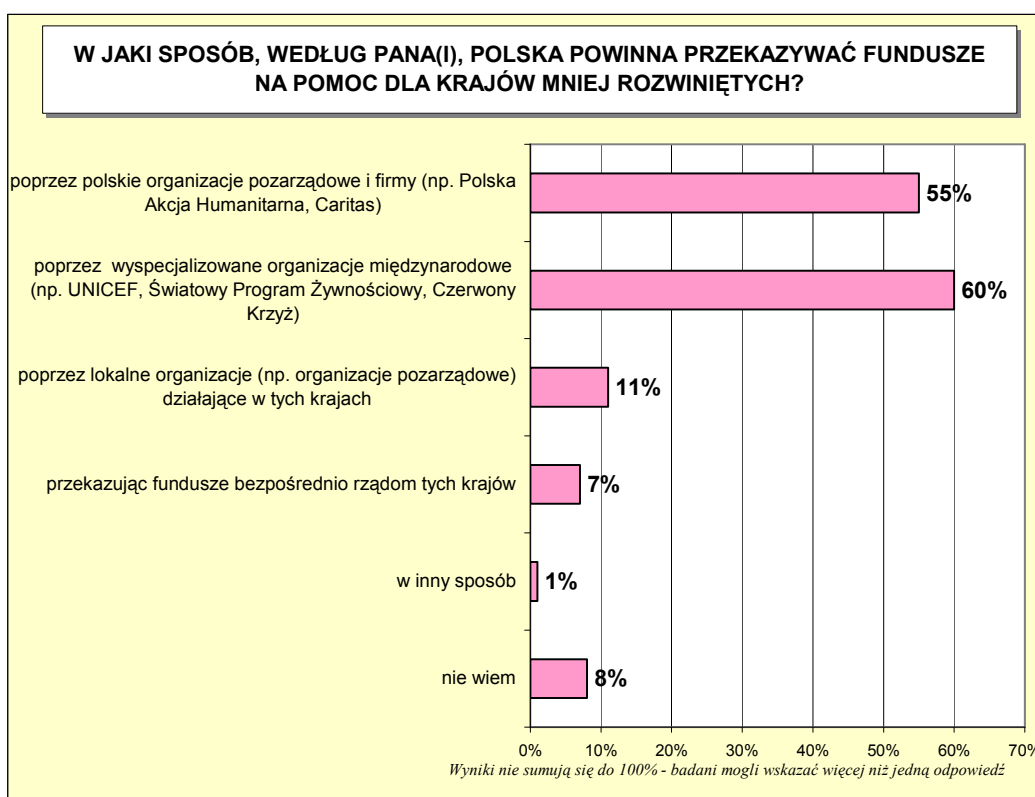
przez co piątego badanego. Najmniej zwolenników ma koncepcja umarzania lub redukowania zadłużenia krajów rozwijających się względem Polski (zaledwie 7%).

W JAKI SPOSÓB POLSKA MOŻE PRZYCZYNIĆ SIĘ DO WSPIERANIA ROZWOJU KRAJÓW BIEDNIEJSZYCH?	
Umożliwiając studentom z tych krajów studiowanie w Polsce	40%
Wysyłając wolontariuszy do tych krajów	32%
Poprzez inwestycje polskich firm w tych krajach	27%
Otwierając w większym stopniu polski rynek na produkty z krajów rozwijających się	25%
Przekazując pomoc finansową rządów tych państw	23%
Szkoląc pracowników administracji i instytucji państwowych tych krajów oraz wysyłając polskich ekspertów i doradców	20%
Finansując lub współfinansując budowę infrastruktury (np. drogowej czy wodno-sanitarnej)	18%
Wspierając procesy demokratyzacji w tych krajach	16%
Pracując na rzecz rozwiązania konfliktów wewnętrznych w tych krajach	16%
Umarzając lub redukując ich zadłużenie wobec Polski	7%
w inny sposób	1%
<i>Trudno powiedzieć</i>	9%

Wyniki nie sumują się do 100% - badani mogli wskazać do 3 odpowiedzi

Odpowiedzi zapisane kursywą nie były odczytywane respondentom.

Preferowanymi kanałami przekazywania przez Polskę funduszy na pomoc dla krajów mniej rozwiniętych są wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe (60%) oraz polskie organizacje pozarządowe i firmy (55%).

Od roku 2004 preferencje Polaków odnośnie pożądanego sposobu przekazywania środków pomocowych nie zmieniły się znacząco, niemniej można zaobserwować większą skłonność do powierzenia ich polskim organizacjom pozarządowym, a także zdecydowany spadek liczby osób nieposiadających zdania w tej sprawie. W dalszym ciągu Polacy nie są zbyt

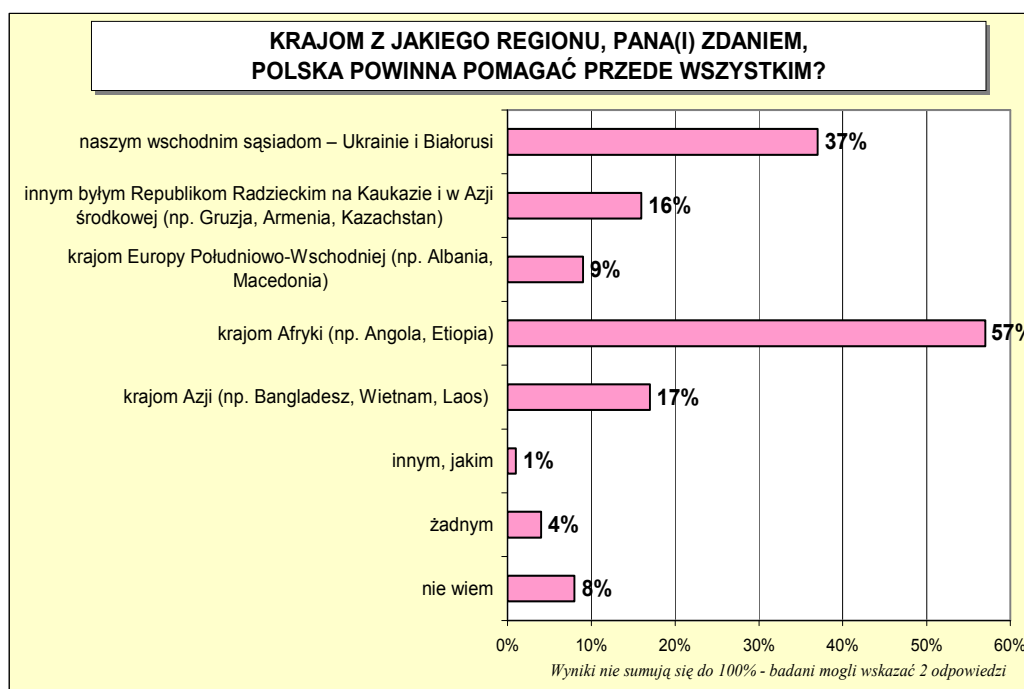
skłonni przekazywać funduszy bezpośrednio rządowi krajów objętych pomocą ani działających tam lokalnym organizacjom.

W JAKI SPOSÓB, WEDŁUG PANA(I), POLSKA POWINNA PRZEKAZYWAĆ FUNDUSZE NA POMOC DLA KRAJÓW MNIEJ ROZWIŃIĘTYCH?			
	IX.2004 ⁸	XII.2006 ⁹	XII.2006 ¹⁰
Poprzez polskie organizacje pozarządowe i firmy (np. Polska Akcja Humanitarna, Caritas)	32%	39%	55%
Poprzez wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe (np. UNICEF, Światowy Program Żywnościowy, Czerwony Krzyż)	40%	42%	60%
Poprzez lokalne organizacje (np. organizacje pozarządowe) działające w tych krajach	5%	8%	11%
Przekazując fundusze bezpośrednio rządowi tych krajów	6%	5%	7%
w inny sposób	3%	1%	1%
<i>nie wiem</i>	14%	5%	8%

Odpowiedzi zapisane kursywą nie były odczytywane respondentom

4.3. Geograficzne kierunki pomocy

Zdaniem respondentów Polska powinna pomagać przede wszystkim krajom Afryki (57%), a w drugiej kolejności naszym wschodnim sąsiadom – Ukrainie i Białorusi (37%).

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom.

W ciągu dwóch lat znacznie spadła liczba osób, których zdaniem Polska nie powinna pomagać żadnemu krajowi (z 15% do 4%). Wzmocniło się przekonanie o powinnościach

⁸ W 2004 r. treść pytania brzmiała: „W jaki sposób – według Pana(i) – Polska powinna przekazywać fundusze na pomoc rozwojową w krajach mniej rozwiniętych?”. Pytanie miało charakter jednoodpowiedziowy.

⁹ Wyniki pytania wieloodpowiedziowego z 2006 r. przeliczone do ogółu odpowiedzi stanowiących 100%.

¹⁰ Wyniki pytania wieloodpowiedziowego z 2006 r.

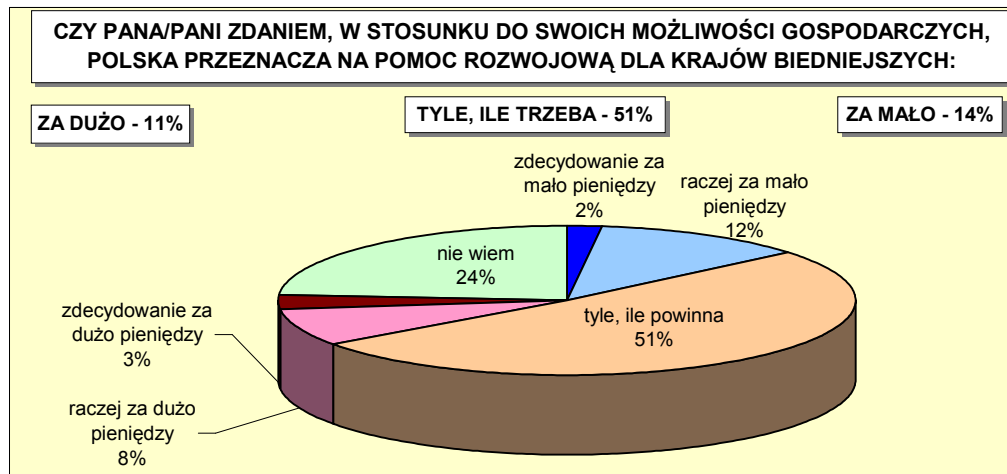
Polski wobec krajów z wszystkich wymienionych regionów,¹¹ przy czym najsilniej w stosunku do naszych wschodnim sąsiadom – Ukrainie i Białorusi (z 25% do 37%).

KRAJOM Z JAKIEGO REGIONU, PANA(I) ZDANIEM, POLSKA POWINNA POMAGAĆ PRZEDE WSZYSTKIM?		
	IX.2004	XII.2006
Krajom Afryki (np. Angola, Etiopia)	51%	57%
Naszym wschodnim sąsiadom – Ukrainie i Białorusi ¹²	25%	37%
Krajom Azji (np. Bangladesz, Wietnam, Laos)	11%	17%
Innym byłym Republikom Radzieckim na Kaukazie i w Azji środkowej (np. Gruzja, Armenia, Kazachstan)	12%	16%
Krajom Europy Południowo-Wschodniej (np. Albania, Macedonia) ¹³	7%	9%
Innym, jakim	3%	1%
Żadnym	15%	4%
<i>nie wiem</i>	5%	8%

Odpowiedzi zapisane kursywą nie były odczytywane respondentom.

5. Wielkość polskiej pomocy

Połowa Polaków uważa, że w stosunku do swoich możliwości gospodarczych Polska na pomoc rozwojową dla biedniejszych krajów przeznaczają właściwe kwoty. Opinie osób będących przeciwnego zdania są rozłożone równomiernie – zdaniem 11% respondentów Polska przeznaczają na pomoc dla innych krajów za dużo pieniędzy, a w opinii 14% – za mało. Jedna czwarta respondentów nie potrafi ocenić, czy wielkość polskiej pomocy jest względem naszych możliwości właściwa.

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom

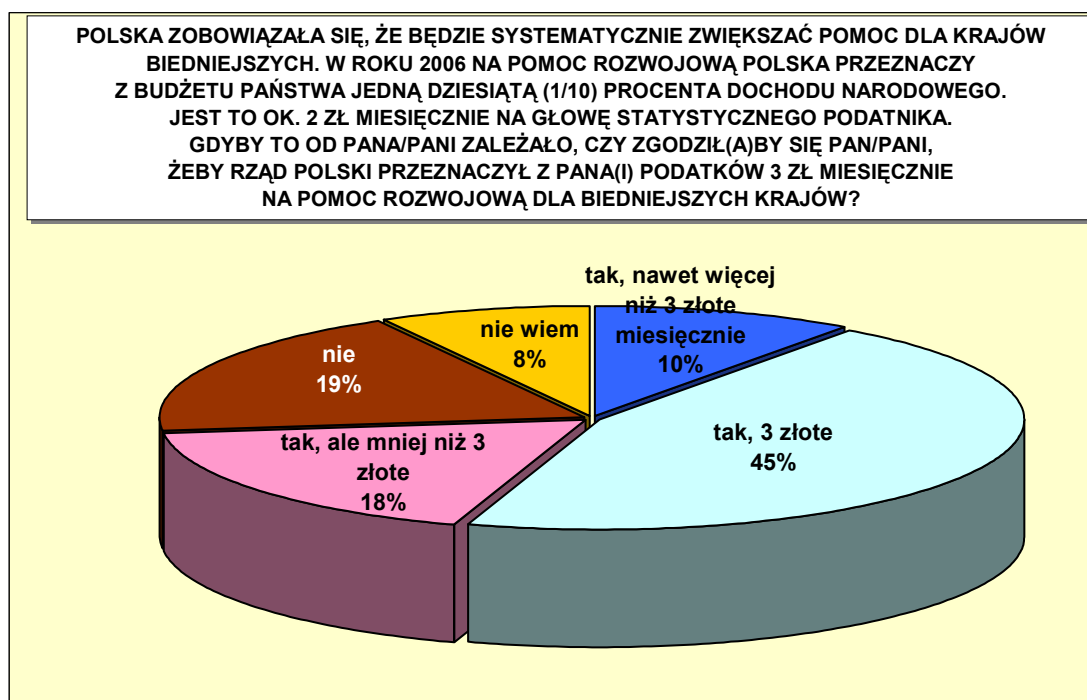
Opinie Polaków na temat wielkości finansowego zaangażowania Polski w pomoc rozwojową nie zmieniły się w sposób istotny w ciągu ostatnich dwóch lat. Nieznacznie zmniejszyła się liczba osób przekonanych o wydatkowaniu zbyt dużych kwot (o 3 pkt proc.) oraz niewielki wzrost odsetka osób przekonanych o zaangażowaniu niewystarczających środków (o 2 pkt proc.) mieszczą się w granicach błędów statystycznych.

¹¹ Respondenci nie byli pytani o kraje Ameryki Łacińskiej.

¹² W 2004 r. obok Ukrainy i Białorusi wymieniona była jeszcze Rosja.

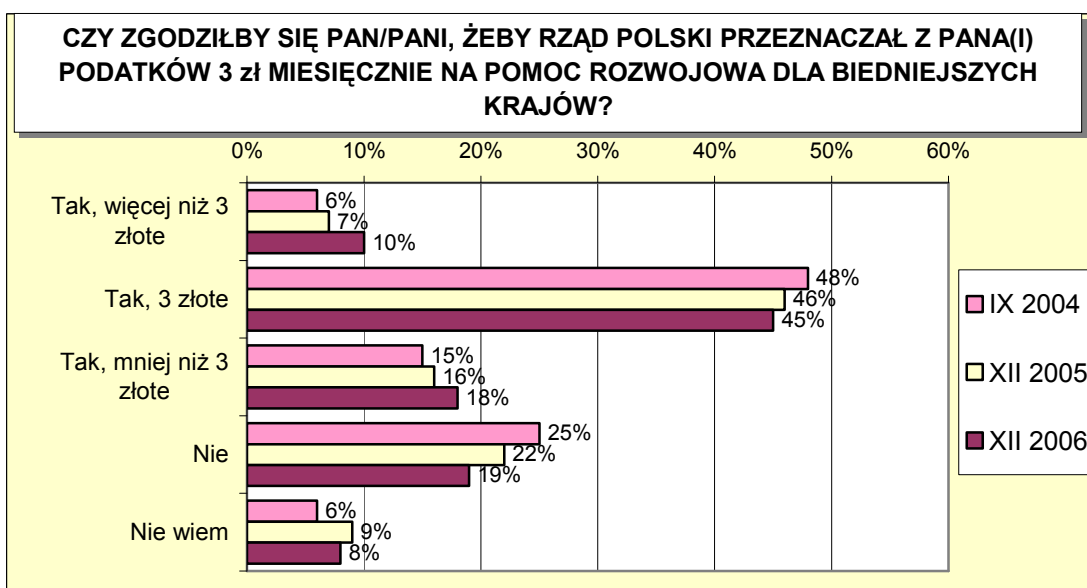
¹³ W 2004 r. podano w nawiasie przykład następujących krajów: „(np. Mołdawia, Albania, Serbia i Czarnogóra)”.

Zdecydowana większość Polaków (73%) zgadza się, aby z ich podatków polski rząd przeznaczał środki na pomoc rozwojową dla biedniejszych krajów. Dominująca grupa (45%) akceptuje przeznaczenie na ten cel z pieniędzy podatników 3 zł miesięcznie, a 10% Polaków uważa powinno to być nawet więcej niż 3 zł miesięcznie.

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom

Porównując deklaracje respondentów odnośnie kwoty 3 zł miesięcznie, jaka miałaby być przeznaczana z ich podatków na pomoc rozwojową dla biedniejszych krajów, można zauważyć, że z roku na rok – powoli, acz systematycznie – zmniejsza się liczba osób przeciwnych przekazywaniu jakiegokolwiek kwoty. Przybywa też osób gotowych przeznaczać na ten cel kwotę większą niż 3 zł (między 2004 a 2006 r. wzrost z 6% do 10%).

Odpowiedź „nie wiem” nie była odczytywana respondentom.

6. Działania pomocowe w zakresie demokratyzacji

W badaniu respondenci zostali zapytani nie tylko o stosunek do pomocy rozwojowej dla biedniejszych krajów, ale także o aktywność Polski w promowaniu demokracji w krajach, w których prawa i wolności obywatelskie nie są przestrzegane.

Pierwsze pytanie dotyczyło kryteriów, jakie w przekonaniu opinii publicznej powinny decydować o podejmowaniu – lub nie – przez Polskę działań pomocowych na rzecz demokratyzacji. Kwestionariusz zawierał dwie nieodczytywane respondentom kategorie: i) konieczność podjęcia aktywności przez Polskę w każdej sytuacji, gdy prawa człowieka nie są przestrzegane (bez żadnych kryteriów dodatkowych) oraz ii) brak zgody w ogóle na angażowanie się Polski w działania tego rodzaju.

Zdaniem 16% badanych Polska w ogóle nie powinna podejmować żadnych działań na rzecz demokratyzacji w innych krajach. 15% osób nie potrafiło odpowiedzieć na zadane pytanie. Można zatem wnioskować, że siedmiu na dziesięciu respondentów opowiada się za zaangażowaniem Polski w działalność demokratyzacyjną, a kryterium o tym decydującym powinno być, ich zdaniem, istnienie w danym kraju licznej mniejszości polskiej (26%), a w dalszej kolejności zgoda rządu danego kraju na taką pomoc (21%) i jego położenie geograficzne, rozumiane jako odległość od granic Polski (21%). Niewiele mniejsza liczba Polaków uzależnia aktywność Polski na tym polu od istnienia w danym kraju demokratycznej opozycji (18%) oraz tego, czy inne państwa podejmują wobec takiego kraju podobne działania (16%).

Warto zauważyć, że według 6% badanych Polska powinna podejmować działania na rzecz demokratyzacji w innych krajach za każdym razem, gdy demokracja i prawa człowieka nie są przestrzegane (tj. niezależnie od dodatkowych czynników, jak obecność Polonii, opozycji demokratycznej czy zgoda niedemokratycznego rządu).

**OPRÓCZ UDZIELANIA POMOCY ROZWOJOWEJ DLA KRAJÓW BIEDNIEJSZYCH, POLSKA AKTYWNI
PROMUJE TAKŻE DEMOKRACJĘ, PRZESTRZEGANIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH
WOLNOŚCI OBYWATELSKICH W KRAJACH, W KTÓRYCH ISTNIEJĄ NIEDEMOKRATYCZNE RZĄDY.
DEMOKRACJĘ CHARAKTERYZUJĄ WOLNE WYBORY, RZĄDY PRAWA, JAWNOŚĆ ŻYCIA
PUBLICZNEGO, SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE, OCHRONA PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI
OBYWATELSKICH ORAZ SWOBODA ZRZESZANIA SIĘ I WYRAŻANIA OPINII.
POLSKA POSIADA DOŚWIADCZENIE W ZAKRESIE WSPIERANIA PRZEMIAN DEMOKRATYCZNYCH.
UWAŻA SIĘ ZATEM, ŻE POWINNA ODGRYWAĆ AKTYWĄ ROLĘ W TEJ DZIEDZINIE.**

CO, JAKIE KRYTERIA – PANA(I) ZDANIEM – POWINNY DECYDOWAĆ O PODEJMOWANIU – LUB NIE – PRZEZ POLSKĘ DZIAŁAŃ Z ZAKRESU DEMOKRATYZACJI W KONKRETNÝCH KRAJACH?	
Istnienie w danym kraju licznej mniejszości polskiej	26%
Zgoda rządu danego kraju na taką pomoc	21%
Położenie geograficzne danego kraju (inna polityka wobec Białorusi i Chin)	20%
Istnienie w danym kraju demokratycznej opozycji	18%
Podejmowanie podobnych działań przez inne kraje	16%
Inne kryteria,	0%
<i>Żadne – Polska powinna podejmować takie działania w każdej sytuacji, gdy demokracja i prawa człowieka nie są przestrzegane</i>	6%
<i>Polska w ogóle nie powinna angażować się w działania na rzecz demokratyzacji w innych krajach</i>	16%
<i>Trudno powiedzieć</i>	15%

Wyniki nie sumują się do 100% - badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź
Odpowiedzi zapisane kursywą nie były odczytywane respondentom.

Wszystkie osoby – z wyłączeniem tych, które są przeciwne zaangażowaniu Polski w działania na rzecz demokratyzacji w innych krajach – zostały następnie zapytane o to, w jaki sposób Polska powinna promować demokrację.

Najwięcej osób opowiadało się za wymianą młodzieży z tymi krajami (39%), przy czym pomoc stypendialną dla studentów z tych krajów umożliwiającą studia w Polsce wskazywało nieco mniej osób (28%). Niemal równie często jak o wymianie młodzieży mówiono o wspieraniu niezależnego radia i telewizji nadających spoza granic tego kraju (37%). Na celowość wspierania niezależnej prasy wskazywało stosunkowo mniej osób (28%), a najmniej – na tworzenie portali internetowych z niezależnymi informacjami (13%). Około jedna trzecia badanych opowiadała się za podnoszeniem problemu na forum organizacji międzynarodowych (33%) oraz za zapraszaniem przedstawicieli opozycji demokratycznej do naszego kraju (30%).

W JAKI SPOSÓB, PANA(I) ZDANIEM, POLSKA POWINNA PROMOWAĆ DEMOKRACJĘ W KRAJACH, W KTÓRYCH ISTNIEJĄ NIEDEMOKRATYCZNE RZĄDY? - WYNIKI Z WYŁĄCZENIEM OSÓB, KTÓRYCH ZDANIEM, POLSKA W OGÓLE NIE POWINNA ANGAŻOWAĆ SIĘ W DZIAŁANIA NA RZECZ DEMOKRATYZACJI W INNYCH KRAJACH - (N=846)	
przewodzą wymianę młodzieży z tymi krajami	39%
wspierać niezależne radio i telewizję, nadające spoza granic tego kraju	37%
podnosić tę kwestię na forach organizacji międzynarodowych (np. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Parlamentu Europejskiego, Rady Europy)	33%
Zapraszać do Polski przedstawicieli opozycji demokratycznej	30%
wspierać niezależną prasę w tych krajach	28%
udzielać studentom z tych krajów stypendiów na studia w Polsce	28%
wspierać tworzenie portali internetowych z niezależnymi informacjami	13%
w inny sposób	0%
<i>trudno powiedzieć</i>	<i>14%</i>

Wyniki nie sumują się do 100% - badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Odpowiedzi zapisane kursywą nie były odczytywane respondentom.

Wnioski i propozycje działań

Poniższe wnioski przedstawiają komentarz do wyników badania i obejmują:

- i) próbę interpretacji wyników (idąca dalej niż ich streszczenie, które znajduje się na początku niniejszego opracowania) z uwzględnieniem wyników dwóch wcześniejszych edycji badania i badań realizowanych w innych krajach;
 - ii) omówienie możliwości ich dalszego wykorzystania w działaniach informacyjnych, promocyjnych i edukacyjnych podejmowanych w ramach programu polskiej pomocy.
- Pomimo nadal niewielkiej skali działalności Polski w zakresie pomocy zagranicznej i ograniczonej informacji na ten temat, coraz więcej Polaków deklaruje przychylny stosunek dla aktywności Polski w tej sferze. Rosnące poparcie społeczne dla idei pomocy jest niezwykle istotne w świetle planowanego stopniowego zwiększania alokacji środków budżetowych na pomoc zagraniczną. Polepsza zatem perspektywę wypełnienia przez Polskę zobowiązań podjętych na forum Unii Europejskiej.
 - Zwraca uwagę coraz bardziej zdecydowana postawa Polaków wobec zaangażowania Polski w świadczenie pomocy rozwojowej i – szerzej – problemów rozwoju na świecie. Odpowiedzi respondentów w badaniu przeprowadzonym pod koniec 2006 r. świadczą o większej (niż w poprzednich edycjach badania) skłonności do wyrażania opinii w tej sprawie – zmniejsza się udział odpowiedzi „nie wiem”.
 - Pomimo prowadzonej w Polsce od roku 2004 – choć ze zmienną intensywnością i z zaangażowaniem różnych podmiotów – kampanii informacyjno-edukacyjnej nt. Milenijnych Celach Rozwoju, znajomość tego hasła wśród Polaków pozostaje na mniej więcej tym samym poziomie. Może to oznaczać, że przekaz o Celach Milenijnych nie dociera do nowych odbiorców.
 - Polacy nie wydają się być świadomi relatywnie wysokiego poziomu rozwoju Polski na tle większości krajów świata. Choć Polska od lat figuruje w czwartej dziesiątce w światowym rankingu wskaźnika rozwoju społecznego UNDP (HDI) i w piątej dziesiątce w rankingu dochodu narodowego per capita, te względnie zaawansowane pozycje najwyraźniej nie są Polakom znane. Zapytani o liczbę państw – spośród wszystkich na świecie – biedniejszych i gorzej rozwiniętych od Polski, Polacy podają średnio 76 (co oznacza usytuowanie Polski w drugiej, a nie pierwszej setce) i tylko co niespełna piąty ocenia Polskę jako w pierwszej setce.
 - Niemniej jednak, na podstawie odpowiedzi respondentów można wnioskować, że powoli zmienia się postrzeganie stopnia zamożności Polski, a co za tym idzie jej pozycji względem krajów mniej rozwiniętych, i związanych z tym możliwościami udzielania pomocy rozwojowej. Maleje liczba osób przekonanych, że Polska jest zbyt biedna, aby pomagać innym, a jednocześnie nieznacznie wzrasta liczba osób postrzegających Polskę jako kraj wystarczająco zamożny, by mógł udzielać pomocy.
 - Preferowane przez respondentów obszary wsparcia dla krajów biedniejszych nie odbiegają od wyników uzyskiwanych w innych państwach będących dawcami pomocy. Zarówno w Polsce, jak i w krajach Europy Zachodniej, badani najczęściej wskazują obszary takie jak problemy zdrowotne, dostęp do wody pitnej, wyżywienie czy edukacja, czyli te, które dotyczą życia codziennego i z którymi przeciętnej osobie jest się najłatwiej zidentyfikować.
 - Z rezerwą należy podchodzić do wyników odpowiedzi na pytanie o styczność z informacjami o polskiej pomocy. Zważywszy na niewielką uwagę, jaką temu zagadnieniu

poświęcają media, trudno przypuszczać, że rzeczywiście połowa Polaków w ciągu ostatnich dwóch-trzech miesięcy zetknęła się za ich pośrednictwem z informacjami na temat pomocy Polski dla innych krajów. Z dużym prawdopodobieństwem pojęcie pomocy Polski dla innych krajów jest rozumiane bardzo szeroko, np. postrzegane w kontekście militarnego zaangażowania Polski w kilku krajach rozwijających się (siły stabilizacyjne, misje pokojowe, ochrona procesów wyborczych), działań polskich organizacji pozarządowych czy środowisk misyjnych. Szczególne wątpliwości budzi wskazanie telewizji jako głównego źródła informacji w tej kwestii. Wysoka pozycja telewizji na liście tych źródeł może wynikać z faktu utożsamienia telewizji z pochodzeniem jakichkolwiek informacji.

- Wyniki badania dostarczają informacji nt. dostrzeganych i pożądaných przez Polaków geograficznych kierunków polskiej pomocy i sposobów jej świadczenia, w tym aktywności Polski w promowaniu demokracji. Wiedza ta może okazać się przydatna w procesie programowania polskich działań pomocowych.
- Wskazane byłoby przeprowadzenie głębszej analizy odpowiedzi na poszczególne pytania, z uwzględnieniem charakterystyki demograficznej respondentów, pod kątem opracowania strategii komunikacyjnej i edukacyjnej w programie polskiej pomocy. W analizie warto byłoby wykorzystać także wyniki innych zrealizowanych już badań opinii publicznej na tematy blisko związane z pomocą zagraniczną (np. globalizacja, sprawy zagraniczne, misje wojskowe, misje pokojowe). W celu przeprowadzenia takiej analizy niezbędne wydaje się podjęcie współpracy z ekspertami w dziedzinie socjologii i/lub komunikacji społecznej.

Opr. Departament Współpracy Rozwojowej MSZ

8 lutego 2007 r.

Załącznik 1. Kwestionariusz

O1	Z 200 państw na świecie, ile państw – Pana(i) zdaniem - jest biedniejszych i gorzej rozwiniętych od Polski? <i>Daj czas na zastanowienie się. Dopytaj. Wpisz liczbę podaną przez respondenta.</i> (wpisać podaną liczbę) 997 – Nie wiem	O2
O2	Czy słyszał(a) Pan(i) o Milenijnych Celach Rozwoju ONZ związanych z ograniczeniem ubóstwa na świecie do 2015 roku?	1 - tak 2 – nie	O3
O3	Czy w ciągu ostatnich dwóch-trzech miesięcy zetknął(a) się Pan(i) z informacjami o pomocy polski dla innych krajów?	1. tak	O4
		2. nie	O5
O4	Skąd pochodziły te informacje? <i>Zaznacz wszystkie właściwe odpowiedzi</i>	1. z prasy, 2. radia, 3. telewizji 4. z Internetu 5. ze szkoły, uczelni 6. od rodziny, znajomych 7. z wystawy, ulotki ... 96. z innych źródeł (jakich?).....zapisz 97. nie pamiętam	O4a
O4a	Jeśli tak, czego dotyczyły / o czym były te informacje? <i>Zapisz dokładnie! Dopytaj.</i>		O5
O5	Jakie kwestie - Pana(i) zdaniem – stanowią największe wyzwania na drodze rozwoju krajów słabiej rozwiniętych? <i>Wręcz kartę O5</i> <i>Można wskazać nie więcej niż 3 najważniejsze sprawy</i>	1. Analfabetyzm 2. Choroby zakaźne, w tym HIV/AIDS. 3. Dostęp do wody pitnej 4. Niezdolność do wytworzenia wystarczającej ilości żywności 5. Zanieczyszczenie środowiska i eksploatacja zasobów naturalnych. 6. Konflikty zbrojne i inne konflikty wewnętrzne 7. Niedemokratyczne rządy i łamanie praw człowieka. 96. Inne 97. nie wiem, trudno powiedzieć	Opis przed O6
<p><i>Odczytaj:</i> Wiele państw oraz organizacje międzynarodowych wspomaga rozwój krajów mniej rozwiniętych. Pomaga im finansowo i materialnie oraz wysyła specjalistów. Celem tej pomocy jest wsparcie wzrostu gospodarczego i zmniejszenie ubóstwa, wsparcie reform demokratycznych, rządów prawa i samorządności, zapobieganie konfliktom wewnętrznym i wzrost bezpieczeństwa w świecie. Pomoc rozwojowa nie jest pomocą humanitarną świadczoną doraźnie w przypadku katastrof humanitarnych, klęsk żywiołowych, konfliktów militarnych, itp. lecz ma wspierać trwale rozwój ubogich krajów.</p>			
O6	Czy uważa Pan(i), że Polska powinna, czy nie powinna wspomagać rozwój krajów słabiej rozwiniętych? <i>Jedna odpowiedź</i>	1 – zdecydowanie powinna 2 – raczej powinna	O7
		3 – raczej nie powinna 4 – zdecydowanie nie powinna	O8
		97 – nie wiem	O9
O7	Jeśli tak, to dlaczego? <i>Można wskazać więcej niż jedną odpowiedź</i>	1. mamy moralny obowiązek pomagać biedniejszym krajom 2. bogatsze państwa pomogły nam, więc teraz my powinniśmy pomóc biedniejszym 3. Polska jest krajem wystarczająco zamożnym by pomagać innym 4. pomaganie innym może przynieść nam korzyści, np. zwiększyć prestiż Polski na świecie 5. konieczność pomocy wynika z międzynarodowych zobowiązań przyjętych przez Polskę 96. z innych powodów 97. nie wiem	O9
O8	Jeśli nie, to dlaczego? <i>Można wskazać więcej niż jedną odpowiedź.</i>	1. Polsce nikt nie pomagał, więc i my nie musimy pomagać innym 2. Polska jest krajem zbyt biednym, by pomagać innym 3. powinniśmy najpierw rozwiązać nasze własne problemy 4. każde państwo powinno samo troszczyć się o siebie 5. pieniądze, które otrzymują biedne kraje, są źle wykorzystywane 96. inne 97. nie wiem	O9

O9	<p>W jaki sposób Polska może przyczynić się do wspierania rozwoju krajów biedniejszych?</p> <p><i>Wręcz kartę O9</i></p> <p><i>Można wskazać nie więcej niż 3 odpowiedzi</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. przekazując pomoc finansową rządów tych państw 2. umożliwiając studentom z tych krajów studiowanie w Polsce 3. szkoląc pracowników administracji i instytucji państwowych tych krajów oraz wysyłając polskich ekspertów i doradców 4. finansując lub współfinansując budowę infrastruktury (np. drogowej czy wodno-sanitarnej) 5. otwierając w większym stopniu polski rynek na produkty z krajów rozwijających się 6. poprzez inwestycje polskich firm w tych krajach 7. umarzając lub redukując ich zadłużenie wobec Polski 8. wspierając procesy demokratyzacji w tych krajach 9. pracując na rzecz rozwiązania konfliktów wewnętrznych w tych krajach 10. wysyłając wolontariuszy do tych krajów 96. w inny sposób (jaki?).....zapisz 97. trudno powiedzieć 	O10
O10	<p>Krajom z jakiego regionu, Pana(i) zdaniem, Polska powinna pomagać przede wszystkim?</p> <p><i>Można wskazać dwie odpowiedzi.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. naszym wschodnim sąsiadom – Ukrainie i Białorusi 2. innym byłym Republikom Radzieckim na Kaukazie i w Azji środkowej (np. Gruzja, Armenia, Kazachstan) 3. krajom Europy Południowo-Wschodniej (np. Albania, Macedonia) 4. krajom Afryki (np. Angola, Etiopia) 5. krajom Azji (np. Bangladesz, Wietnam, Laos) 96. innym, jakim?.....zapisz 95. żadnym 97. nie wiem (spontanicznie) 	O11
O11	<p>W jakich dziedzinach, Pana(i) zdaniem, Polska ma najwięcej do zaoferowania krajom biedniejszym?</p> <p><i>Można wskazać więcej niż jedną odpowiedź.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. w zapobieganiu kryzysom i w odbudowie po konfliktach 2. w poprawie stanu służby zdrowia 3. poprawie poziomu edukacji 4. w ochronie środowiska 5. we wspieraniu wzrostu gospodarczego 6. we wspieraniu reform demokratycznych 7. w rozwoju infrastruktury (np. budowa dróg, mostów, sieci telekomunikacyjnych) 8. w rozwoju rolnictwa 96. inne 95. w żadnej dziedzinie 97. nie wiem 	O12
O12	<p>W jaki sposób, według Pana(i), Polska powinna przekazywać fundusze na pomoc dla krajów mniej rozwiniętych?</p> <p><i>Można wskazać więcej niż jedną odpowiedź.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. poprzez polskie organizacje pozarządowe i firmy (np. Polska Akcja Humanitarna, Caritas) 2. poprzez wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe (np. UNICEF, Światowy Program Żywnościowy, Czerwony Krzyż) 3. poprzez lokalne organizacje (np. organizacje pozarządowe) działające w tych krajach 4. przekazując fundusze bezpośrednio rządów tych krajów 96. w inny sposób 97. nie wiem 	O13
O13	<p>Czy Pana/Pani zdaniem, w stosunku do swoich możliwości gospodarczych, Polska przeznaczą na pomoc rozwojową dla krajów biedniejszych:</p> <p><i>Jedna odp.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. zdecydowanie za mało pieniędzy 2. raczej za mało pieniędzy 3. tyle, ile powinna 4. raczej za dużo pieniędzy 5. zdecydowanie za dużo pieniędzy 97. nie wiem 	O14
O14	<p>Polska zobowiązała się, że będzie systematycznie zwiększać pomoc dla krajów biedniejszych. W roku 2006 na pomoc rozwojową Polska przeznaczy z budżetu państwa jedną dziesiątą (1/10) procenta dochodu narodowego. Jest to ok. 2 zł miesięcznie na głowę statystycznego podatnika. Gdyby to od Pana/Pani zależało, czy zgodził(a)by się Pan/Pani, żeby rząd Polski przeznaczył z Pana(i) podatków 3 zł miesięcznie na pomoc rozwojową dla biedniejszych krajów?</p> <p><i>Jedna odp.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. tak, nawet więcej niż 3 złote miesięcznie 2. tak, 3 złote 3. tak, ale mniej niż 3 złote 4. nie 97. nie wiem (spontanicznie) 	Opis przed O15

<p><i>Odczytaj:</i></p> <p>Oprócz udzielania pomocy rozwojowej dla krajów biedniejszych, Polska aktywnie promuje także demokrację, przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności obywatelskich w krajach, w których istnieją niedemokratyczne rządy.</p> <p>Demokrację charakteryzują wolne wybory, rządy prawa, jawność życia publicznego, społeczeństwo obywatelskie, ochrona podstawowych wolności obywatelskich oraz swoboda zrzeszania się i wyrażania opinii.</p> <p>Polska posiada doświadczenie w zakresie wspierania przemian demokratycznych. Uważa się zatem, że powinna odgrywać aktywną rolę w tej dziedzinie.</p>			
O15	<p>Co, jakie kryteria – Pana(i) zdaniem – powinny decydować o podejmowaniu – lub nie – przez Polskę działań z zakresu demokratyzacji w konkretnych krajach?</p> <p><i>Wszystkie właściwe odpowiedzi</i></p>	<p>1. położenie geograficzne danego kraju (inna polityka wobec Białorusi i Chin)</p> <p>2. istnienie w danym kraju demokratycznej opozycji</p> <p>3. zgoda rządu danego kraju na taką pomoc</p> <p>4. istnienie w danym kraju licznej mniejszości polskiej</p> <p>5. podejmowanie podobnych działań przez inne kraje</p> <p>96. inne kryteria, jakie?.....<i>zapisz</i></p>	O16
		<p>90. <i>żadne – Polska powinna podejmować takie działania w każdej sytuacji, gdy demokracja i prawa człowieka nie są przestrzegane</i></p>	next
		<p>91. <i>Polska w ogóle nie powinna angażować się w działania na rzecz demokratyzacji w innych krajach</i></p>	O16
O16	<p>W jaki sposób, Pana(i) zdaniem, Polska powinna promować demokrację w krajach, w których istnieją niedemokratyczne rządy?</p> <p><i>Wręcz kartę O16</i></p> <p><i>Wszystkie właściwe odpowiedzi</i></p>	<p>1. wspierać niezależną prasę w tych krajach</p> <p>2. wspierać niezależne radio i telewizję, nadające spoza granic tego kraju</p> <p>3. wspierać tworzenie portali internetowych z niezależnymi informacjami</p> <p>4. zapraszać do Polski przedstawicieli opozycji demokratycznej</p> <p>5. prowadzić wymianę młodzieży z tymi krajami</p> <p>6. udzielać studentom z tych krajów stypendiów na studia w Polsce</p> <p>7. podnosić tę kwestię na forach organizacji międzynarodowych (np. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Parlamentu Europejskiego, Rady Europy)</p> <p>96. w inny sposób, jaki?.....<i>zapisz</i></p> <p>97. <i>trudno powiedzieć</i></p>	next